

УДК 371.134:377

Станіслав Ткачук,
доктор педагогічних наук, декан
технологічно-педагогічного факультету
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

В статті розкривається сучасний стан та аналізуються проблемні питання професійної освіти на державному та регіональному рівні. Визначаються деякі негативні чинники, що заважають розвитку системи ПТО та трудових якостей її випускників.

Ключові слова: професійна освіта, інженерно-педагогічна освіта, інноваційні технології, професійно-технічні навчальні заклади.

В статье раскрывается современное состояние и анализируются проблемные вопросы профессионального образования на государственном и региональном уровне. Определяются некоторые негативные факторы, мешающие развитию системы ПТО и трудовых качеств ее выпускников.

Ключевые слова: профессиональное образование, инженерно-педагогическое образование, инновационные технологии, профессионально-технические учебные заведения.

The article exposes the current situation and analyzes the problematic issues of professional education at the national and regional levels. It identifies some negative factors, that hinder the development of vocational training system PTE and labor skills of its graduates.

Key words: professional education, engineering and pedagogical education, innovative technologies, vocational educational establishments.

Україна, як молода держава, стоїть на шляху постійного реформування та розвитку. Виходячи з викликів часу реформується і її законодавство у відповідності до європейських стандартів. Освітня галузь, як одна з провідних у життєдіяльності суспільства, теж функціонує відповідно до певних нормативно-правових актів, а отже, також перебуває у стані реформування. Працівники галузі, яка перебуває у процесі перебудови завжди, як правило, опиняються в досить скрутному становищі, пов'язаному з необхідністю змінювати свою свідомість, знання та розуміння процесів, що відбуваються в галузі відповідно до змін та

нововведень, які відображені в законодавстві. Освітня галузь у цьому сенсі не є винятком, тому виникають нові вимоги до підготовки майбутніх педагогів та інших працівників освіти. Чітке розуміння змін у ньому кожним фахівцем-педагогом є необхідним для виконання ним своїх професійних обов'язків на високому, достатньому для швидкого переходу до європейських стандартів, рівні освіти. Працівники різних структурних підрозділів вищих, професійно-технічних та інших навчальних закладів постійно приймають рішення, що вимагають аналізу, що є неможливим без чіткого розуміння та усвідомлення змін, які відбуваються в освіті України, зокрема, професійній. На жаль, сучасна система підготовки працівників освіти не дає можливості вирішувати завдання, що покладаються на сучасного педагога у відповідності до вимог сьогодення. Таким чином, виникає протиріччя між нинішньою системою професійної підготовки педагогів і системою підготовки працівників освіти, яка повною мірою забезпечувала б вирішення цієї великої кількості завдань, що виникають перед сучасним фахівцем освітньої галузі. Це протиріччя може бути усунене шляхом вдосконалення сучасної підготовки майбутніх педагогів шляхом дослідження як існуючої системи, так і перебудовою її в таку, що задовольнить потреби суспільства у кваліфікованих викладачах системи професійної освіти.

Метою статті є дослідження сучасного стану, проблемних аспектів та перспектив розвитку професійної освіти.

Проте на сьогодні ще не відпрацьована сучасна цілісна теорія професійної підготовки сучасних фахівців для професійної освіти, не розроблені методи, умови і способи практичної реалізації актуальних завдань, які полягають у максимальному забезпеченні потреб та вимог системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів компетентними інженерно-педагогічними працівниками. Окремі питання і шляхи їх реалізації в системі освіти (у т.ч. й інженерно-педагогічній) відображені у дослідженнях вітчизняних науковців: А. М. Алексюка, С. Ф. Артюха, С. У. Гончаренка, Р. С. Гуревича, І. А. Зязюна, О. Е. Коваленко, А. О. Лігоцького, Н. Г. Ничкало, В. В. Олійника, О. І. Щербак, а також зарубіжних вчених: російських – Ю. К. Бабанського, С. Я. Батишева, В. С. Безрукової, А. П. Біляєвої, Е. Ф. Зеєра, Н. В. Кузьміної; білоруських – Б. А. Белькевича, М. А. Цирельчука, А. Л. Шкляра; польських – С. Кв'ятковського, Е. Нероби, Ф. Шльосека та ін.

Сучасна система вищої та професійно-технічної освіти вже понад десять років перебуває в стані постійного реформування та розвитку. В ній здійснено ряд заходів, які зумовлені як демократизацією сучасного суспільства, так і необхідністю входження до європейського простору. Сьогодні в Україні впроваджена нова концепція сучасної освіти, яка повною мірою знайшла своє відображення в зміні принципів державної освітньої політики, зміні основ керування та нормативного регулювання

системи освіти, а також зміні напрямів, за якими будується та розвивається освіта. Безперечно, всі ці зміни знайшли своє відображення в нормативних документах, що регулює освітню галузь.

Міністерство освіти та науки України послідовно і цілеспрямовано здійснює заходи, спрямовані на всебічний розвиток і реформування всіх галузей економіки, соціальної, культурної та освітньої сфери. За сучасною світовою парадигмою розвиток і удосконалення освіти є визначальним напрямом головних державних зусиль. Адже рівень розвитку освіти є найважливішим показником розвитку держави, як економічний, науково-технічний та соціально-культурний потенціал, визначає роль, місце і авторитет країни у міжнародній спільноті. Освіта як соціальне явище повинна забезпечити розвиток, самореалізацію та соціальний захист особистості в нових соціально-економічних умовах, задовольнити її освітні, професійні і духовно-культурні потреби. Разом з тим, кожна ланка освіти, яка формує відповідні виробничі чи соціальні ресурси країни, має задовольняти всебічні вимоги її «замовників» у кваліфікованих професійних кадрах.

Інженерно-педагогічна освіта як структурний компонент системи педагогічної освіти має своїм завданням підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів усіх освітніх рівнів і насамперед – для навчальних закладів системи професійно-технічної освіти, стан та перспективи розвитку якої безпосередньо залежать від професійної і педагогічної компетентності педагогічних працівників, їх творчості, здатності практично вирішувати проблеми професійного навчання і виховання молодого покоління. Саме проблема забезпечення системи ПТО висококваліфікованими інженерно-педагогічними кадрами має визначальне суспільно-державне значення, а її розв'язання має сприяти суттєвому підвищенню якості підготовки кваліфікованих робітничих кадрів для всіх галузей економіки країни.

В Україні вже понад 16 років діє чотирирівнева система інженерно-педагогічної освіти, яка представлена незначною мережею вищих інженерно-педагогічних навчальних закладів I–IV рівнів акредитації з обмеженою потужністю щодо кількості та якості підготовки педагогічних кадрів. Така ситуація з кожним роком загострює суперечності між «замовниками» інженерно-педагогічних кадрів – регіональними системами підготовки кваліфікованих робітничих кадрів та можливостями інженерно-педагогічних навчальних закладів, що готують педагогічні кадри різних освітніх кваліфікаційних рівнів. Нагальна потреба системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у новій генерації компетентних інженерно-педагогічних працівників, вихідні положення концептуальних засад розвитку педагогічної освіти і Національної доктрини розвитку освіти, а також законів України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», глобалізація освіти та інші виклики XXI

століття спонукають науковців, педагогічні колективи інженерно-педагогічних навчальних закладів до плідної співпраці, активізації пошуків і розробок інноваційних освітніх моделей, застосування сучасних навчальних технологій.

Проведений дослідженням різнобічний аналітичний та статистичний аналіз сучасного стану інженерно-педагогічної підготовки і комплектування інженерно-педагогічними кадрами ПТНЗ протягом останніх 10–15 років підтвердив наявність гострих проблем, які Україна успадкувала від СРСР або створила сама, насамперед, це – обмежена мережа, диспропорція в територіальному розміщенні та мала «потужність» інженерно-педагогічних навчальних закладів, незначна кількість освоєних профілів підготовки, недостатній рівень взаємоінтеграції і методичного забезпечення професійної та педагогічної підготовки, низький рівень матеріального і соціального забезпечення педагогів з інженерно-педагогічною освітою тощо. Поряд з цими з'явилися нові освітні проблеми, пов'язані з організаційно-управлінськими, фінансово-економічними, загальносуспільними та іншими прорахунками, допущеними молодю незалежною державою. У межах розв'язання зазначених проблем, сьогодні в Україні: створюється сучасна освітня законодавча база, в рамках якої введено чотири рівні вищої професійної підготовки, запроваджено ліцензування спеціальностей і акредитацію вищих навчальних закладів, а також атестацію педагогічних працівників; здійснюються заходи щодо розширення мережі та підвищення освітнього рівня інженерно-педагогічних навчальних закладів (Первомайський ПТТ, Дніпропетровський ПТТ, Ржищевський ПТТ, Севастопольський ІПК, Київський ІПК, Українська інженерно-педагогічна академія); нормалізується робота з підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників; впроваджуються заходи щодо інтеграції вищої освіти України до європейського освітнього простору та ін.

З урахуванням вищезазначених чинників основними передумовами здійснення освітніх інновацій у професійній підготовці майбутніх фахівців є:

- прискорення процесів науково-технічного розвитку, поява нових технологій, засобів виробництва, електронно-обчислювальної техніки та програмних продуктів до неї;
- розвиток ринкових відносин у трудовій і виробничій сфері;
- формування ринку освітніх послуг, розвиток концепції людського капіталу.

На думку Н. Ничкало, мета професійно-технічної (професійної) освіти на сучасному етапі полягає в задоволенні потреб особистості й суспільства в професійних освітніх послугах відповідного рівня з урахуванням вимог ринку праці, забезпечення рівного доступу до якісної і безоплатної первинної професійної освіти, у підготовці, перепідготовці й підвищенні кваліфікації робітників, формуванні творчої, духовно багатой

особистості з урахуванням її інтересів і здібностей [1, с. 8]. Слід погодитися з автором і зауважити, що на перший план у професійній освіті виходить проблема задоволення освітніх потреб окремих особистостей та суспільства в цілому. Природно, що професійна освіта має враховувати чинники зовнішнього середовища, такі, як кон'юнктура ринку праці, потреба суспільства у фахівцях певного профілю тощо, однак помітним є факт постановки в центр освітнього процесу формування творчої, професійної особистості з урахуванням її інтересів та здібностей.

У Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти України [8, с. 3] визначено її принципи. Нашої уваги заслуговує виокремлення таких принципів: соціальної детермінізації, диверсифікації, індивідуалізації та диференціації, регіоналізації, випереджального характеру підготовки кваліфікованого виробничого персоналу, гнучкості й взаємозв'язку процесу професійного навчання з реструктуризацією економіки. Реалізація цих принципів дозволить організувати найефективніший процес підготовки кваліфікованих робітників, які стануть затребуваними й здатними адаптуватися до умов ринку праці.

Перехід до ринкової економіки чітко визначає орієнтири системи професійної освіти. За таких умов стає очевидним, що головна мета всіх суб'єктів освітньої політики й освітнього процесу полягає в необхідності врахування сучасних соціально-економічних реалій ринку праці й трансформування їх у конкретні освітні програми професійної підготовки фахівців. Розвиток та вдосконалення ринкових відносин перетворюють суб'єктів освіти на суб'єктів ринку. Професійні навчальні заклади стають по суті посередниками між клієнтом (учнем) і споживачем (потенційним працедавцем) [3, с. 5]. Ця обставина спонукає навчальний заклад до пошуку таких форм і методів трансляції знань, такого змісту і структури професійного навчання, що дають можливість забезпечити потрібну кваліфікацію клієнта – випускника конкретного навчальною складу. Розглядаючи ринок праці як тісно пов'язану з педагогікою категорію, слід зазначити, що динаміка змін на ринку праці впливає на розвиток системи професійної освіти, її модернізацію й, відповідно, на якість підготовки виробничого персоналу. Ринок праці, суб'єктами якого є майбутні фахівці професійної освіти, розвивається й удосконалюється ними, тому ця дефініція має бути розглянутою у тісному зв'язку з людиною, її творчим потенціалом, трудовою діяльністю і неперервною освітою протягом життя.

Сучасні професії постійно видозмінюються, поповнюються новими функціями, зберігаючи при цьому основні технологічні, економічні та соціальні функції. Такі зміни зумовлені науково-технічним прогресом, введенням нових технологічних процесів, ліній тощо. Ці соціально-економічні чинники загострюють проблеми впровадження в навчальний процес професійно-технічних навчальних закладів інноваційних технологій та перекваліфікації різних категорій населення, що в свою

чергу спонукає робітника змінити професію і стати кваліфікованим фахівцем у найкоротший термін.

Зміни в галузі промисловості, у трудових відносинах і розвитку самого ринку праці є вихідними теоретичними передумовами для визначення дидактичних основ змісту спеціальних навчальних предметів – професійної бази підготовки кваліфікованих робітників. У зв'язку з цим виникає багато проблем у підготовці майбутніх фахівців, визначенні рівня диференціації змісту професійно-технічної освіти незалежно від форм підготовки, виявлення таких його механізмів, які б забезпечували потенційну здатність робітників до зміни праці. На сучасному етапі потрібне конструктивне вдосконалення змісту професійно-технічної освіти в організаційному, структурному і процесуальному аспектах з метою досягнення якісно нового рівня підготовки [4, с. 10]. Слід підкреслити потребу визначення проблем, що постали перед системою професійної освіти, оскільки їх вирішення допоможе розв'язати й проблему нашого дослідження, зрештою – досягнення професійного становлення особистості сучасного кваліфікованого робітника.

Серед чинників, що зумовлюють необхідність зміни або вдосконалення змісту та форми організації професійного навчання, є такі: тенденції інформаційно-технологічного розвитку, структурна трансформація світової та національної економіки, особливості стану ринку трудових ресурсів у різних регіонах [5, с. 54]. Сучасний розвиток інформаційних технологій та машинобудування є дуже швидким, професійно-технічні навчальні заклади мають урахувувати ці чинники під час складання програм підготовки. Розвиток технологій і методик підготовки має здійснюватися разом з технологічними новаціями, які мають бути опановані учнями протягом навчання. З погляду на інтенсифікацію навчання, нові технології та пристрої можуть постати як засоби індивідуалізації навчання, оскільки технічні інновації оптимізують процес навчання, роблячи його більш ефективним.

Суттєвого впливу на вимоги до рівня професійної компетентності випускників професійно-технічних навчальних закладів сьогодні завдають техніко-технологічне оновлення сучасного виробництва, сфери послуг, постійне зростання частки інтелектуальної і творчої праці в діяльності робітників. Ці чинники зумовлюють необхідність посилення вимог до рівня професійної компетентності випускників професійно-технічних навчальних закладів [6, с. 6]. На нашу думку, важливим є виокремлення із загального ряду тенденцій розвитку професійної освіти тенденції зростання частки інтелектуальної і творчої праці та підкреслення її взаємозв'язку з технічним оновленням фондів виробництва та обслуговування. Це є впливовим чинником, що потребує врахування при плануванні заходів реформування системи професійної підготовки. Освітній процес у професійно-технічних навчальних закладах має

підготувати учня до реалій зростання інтелектуальної та творчої складової трудової діяльності сучасного робітника. З погляду на вищезазначені потреби, актуальним завданням є розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів при використанні новітніх пристроїв та технологічних інновацій.

У сучасних умовах професійно-технічні навчальні заклади випускають незатребуваних спеціалістів, схема роботи системи професійної освіти дуже повільно реагує на зміни сьогодення. Сьогодні ніхто не може гарантувати ані практики, ані працевлаштування після одержання диплома, але професійно-технічні навчальні заклади продовжують масовий випуск молодих робітників, часто дублюючи одне одного щодо фахової спрямованості майбутніх спеціалістів, не враховуючи потреб і перспектив розвитку регіонів. Це призводить до того, що молодь розчаровується не тільки у своїй професії і доцільності освіти взагалі, а й втрачає сенс життя [7, с. 32]. Затребуваність продукту освітньої діяльності професійно-технічних навчальних закладів є дуже гострим питанням, оскільки відсутність попиту на кваліфікованих робітників, підготовлених у професійно-технічних навчальних закладах, свідчить про те, що роботодавець не сприймає кваліфікаційні характеристики підготовленого фахівця, а це в свою чергу свідчить, що зміст професійної освіти відстає від реалій сьогодення. Шаблонна підготовка фахівців під типові види застарілого виробництва не є актуальною в умовах сьогодення. Навчальний процес має гнучко враховувати індивідуальні особливості учня та його перспективне працевлаштування. Індивідуалізована таким чином підготовка надасть можливість випускнику краще адаптуватися до умов ринку праці та його запитів.

Отже, ми подали аналіз сучасного стану, проблемних аспектів та перспектив розвитку професійної та професійно-технічної освіти. Основними чинниками, що визначають потребу пошуку нових підходів до організації та управління професійною підготовкою фахівців у сучасних умовах є: динамічний характер ринку праці, розвиток ринкових процесів в освітній сфері, формування нових кваліфікаційних та компетентнісних вимог до фахівців.

Таким чином, перехід країни до ринкової економіки обумовлює реформування освіти, яке повною мірою сприяло б формуванню самостійного мислення, посиленню індивідуального підходу до розвитку творчих здібностей, докорінному покращанню професійної і загально-освітньої підготовки спеціалістів, здатних працювати в умовах ринкової економіки. Від Цього багато в чому залежить, якою мірою майбутні спеціалісти зможуть поєднувати сучасні знання, професіоналізмі із соціальною активністю і високою моральністю. Політика держави в галузі професійної освіти повинна передбачати: створення умов для підвищення конкурентноздатності людей на ринку праці шляхом зростання якості

робочої сили; формування соціального замовлення на професійну освіту і участь у визначенні обсягів та профілів підготовки робітників та спеціалістів у професійних освітніх закладах різного рівня, спеціалізації і типу; надання громадянам широкого переліку послуг в галузі профорієнтації і вибору форм і сучасних програм навчання; пріоритетний підхід до організації професійного навчання громадян, що особливо погребують соціального захисту; сприяння трудовій активності населення, розвитку підприємництва і різних форм самозайнятості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ничкало Н. Профтехосвіта і ринок праці: старі й нові проблеми / Н. Ничкало // Пед. газета. – 2005. – № 12. – С. 8.
2. Ніколаєнко С. Інноваційний розвиток профтехосвіти / С. Ніколаєнко // Проф.-техн. освіта. – 2007. – № 3. – С. 5–7.
3. Ничкало Н. Ринок праці і проблеми модернізації підготовки кваліфікованих робітників / Н. Ничкало // Проф.-техн. освіта. – 2004. – № 1. – С. 4–12.
4. Беляева А. П. Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилище : метод. пособ. [для работников профтехобразования] / А. П. Беляева. – М. : Высшая шк., 1991. – 201 с.
5. Кругликов Г. И. Настольная книга мастера производственного обучения : учеб. пособие [для студ. сред. проф. образования] / Г. И. Кругликов. – М. : Изд. центр «Академия», 2006. – 272 с.
6. Радкевич В. Дослідницькі засади діяльності педагога професійної школи / В. Радкевич // Проф.-техн. освіта. – 2006. – № 4. – С. 5–7.
7. Гаврилюк О. Сучасні технології навчання – оновлення освітнього процесу в профтехучилищі / О. Гаврилюк // Рід. шк. – 2000. – № 12. – С. 32–35.
8. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Проф.-техн. освіта. – 2004. – № 3. – С. 2–5.